

SZÓCS GÉZA

A Szirén*

OPERA EGY FELVONÁSBAN

Selmeczi Györgynek

*Apád öt ölnyi mélyben pihen:
Korál lett csontjaiból,
Igazgyöngy termett szemeiben;
S így semmije szét nem omol,
Hanem éri dús, csodás
Tengeri átváltozás.*

(Shakespeare: *A vihar*;
Babits Mihály fordítása)

*Karmester – bariton
Halász – basszus – kapitány
Szirén – szoprán
Utások, matrózok, érdeklődők*

A halászt és a kapitányt felismerhető, egyenesen zavarbaejtő módon ugyanaz a színész játssza. A nézőben föl kell tevődnie a kérdésnek: vajon ez csak egy színész két szerepe-e, vagy több annál: lehet, hogy a halász és a kapitány egyugyanazon személy?

Prológus

HALÁSZ: ...és lánggal égő vadkender-mezőket
és hoztam neked tengerpartokat,
a hullámmás épp elborítja őket

s ez itten egy tenger-fene
ezek itten tenger-fenek
lent laknak majd a pincemélyben

* A Szirén című operát, amelyet e librettó alapján Selmeczi György írt, a luxemburgi Zeneakadémia mutatta be francia nyelven, 1998. áprilisában.

s szolgálni fognak hűen nálatok,
tenger-fenek és halmazállatok.

S ez itt mi, ez a fénylő, szaggatott,
ez a foszforeszkáló és megfoghatatlan?

Elhoztam ezt a lüktetőt és fényeset,
ezt a szaggatottat és érthetlent,

e jelekben itt elhoztam neked
a végtelent
s a végemérhetlent.

I. kép

MARSEILLE. A KIKÖTŐBEN

Halász, tömeg.

*Csoportosulás, közepén a gyöngyhalász. Még nem látjuk, csak a hangja hallatszik:
szirént vegyenek, habléányt, sellőt!*

A tömeg szétnyílik.

HALÁSZ: Íme, ebbe a ládába zárva
alszik életed nagy-nagy álma.
Hé, karmester úr!

*A karmester láthatólag egyenesen fellépésről érkezik, frakkban, kezében virágokkal.
Hordár-fiú viszi utána a bőröndjeit. Fényképészek, egy újságíró.*

ÚJSÁGÍRÓ: *(majdnem egyszerre a halással)* Maestro, egy rövid in-
terjút!

KARMESTER: Indul a hajó, hagyjanak.

HALÁSZ: Megálljon! Legalább nézze meg!

KARMESTER: Mit?

HALÁSZ: Mit, mit. Az el nem mondhatót. Vagyishát ... ha nem
akarja...

KARMESTER: Na mi az ott, hát mondja gyorsan.

HALÁSZ: E ládában egy nagy titok van.

KARMESTER: Sok titkot láttam életemben.
Volt, amelyikről hallgattam mélyen.
S volt, amelyikről énekeltem.

HALÁSZ: Hát akkor mostan ide nézzen.

Felemeli a láda fedelét. A karmester lehajol, majd hátratántorodik.

- KARMESTER: És ez valódi?
 HALÁSZ: Most éppen alszik. Persze, hogy valódi.
 KARMESTER: És vajon tud-e énekelni?
 HALÁSZ: Mint minden szirén. Hogyne tudna.
 KARMESTER: De nincsen szárnya, madár-lába!
 HALÁSZ: Ez sellő-szirén. Nem madárka.
 KARMESTER: S az ára mennyi? Hogy az ára?
 HALÁSZ: Ötven arany a szirén ára.
 KARMESTER: Haha! Ötven! hogy mit nem hallok.
 Meg nem is igazi szirén, hanem sellő.
 HALÁSZ: Ez az általános műveletlenség miatt van, uram.
 KARMESTER: Hogyhogy?
 HALÁSZ: Manapság a sellőkről azt hiszik, hogy szirének.
 KARMESTER: És?
 HALÁSZ: És akkor a sellők, mit tehettek egyebet, megtanultak énekelni a szirénektől. De a szirének képesek átváltozni is habléánnyá.

Megszólal a hajókiürt. A karmester megindul. Néhány lépés után megtorpan, visszafordul. Kapkod, nem tudja eldönteni, mit tegyen. A halász odalép hozzá. Pantomim: vitatkoznak, hadonásznak, a karmester az óráját nézi, majd egymás tenyerébe csapnak. A karmester tárcáját és összes zsebét kiüríti, látható, hogy az utolsó pénzét is odaadta. Átveszi a hordártól a bőröndöket, a hordár és a halász fölemelik a ládát és utánaviszik. Néhány lépés után a BESZÁLLÁS feliratú tábla. Hajótülök. A karmester fölragasztja a hajóhídra. Matrózok veszik át a ládát. Kavarodás, majd sötétség. A magasban, a hajó korlátjánál megjelenik a karmester. Homlokát törli. Tekintete alighanem a halászt keresi, mintha még kérdeznivalója lenne tőle. A hajó megindul. Fügönyzene.

II. kép

A KARMESTER KAJÜTJE

A láda nyitva, voltaképpen egy nagy fakád. A szirén benne ül, időnként pancsol, hanyatt fekszik a vízben, a haját igazgatja. A karmester ingujjban.

- KARMESTER: Hát énekelj már, hallod-e.
 SZIRÉN: hallgat
 KARMESTER: Mért nem énekelsz?

SZIRÉN: *hallgat*

KARMESTER: Néma vagy?
Egy néma szirént sóztak rám ötven aranyért? Egy fil-
lérem sem maradt. Énekelj, az istenfádat! Aaaa-ááá...
lááá...

A karmester egész közel hajol a szirénhez, mintegy mutatva neki, hogyan kell énekelni. (A helyzet kissé a „száját kitátani” fogorvosi jelenethez is hasonlíthat.) Fel-felugrál, visszatér, s közben a legfantasztikusabb dallamkeverékekkel próbálkozik, mintegy előénekelve, hátha valamelyikbe belekapcsolódik a szirén.

KARMESTER: Hej, Jancsika, Jancsika... ez én vagyok... beszélni sem tudsz? énekelj már... (Pl.: az Öröm-ódát énekli, amely az egyik sor végén átsap a Für Elise dallamába, lálázva vagy szolmizálva. Közben:) Na? Ez sem tetszik? The Rain In Spain... Schubert... Isten, áldd meg a magyart. Szépasszonynak kurizálok. (Vagy bármi más.) Ez meg Hoffmantól Undine, a sellő. Mit szólsz hozzá? – Ez meg a Carmen. – Ez Selmeczi, hallgasd csak: Mexikóban, egy szállodában... – Orbán Györgyhöz mit szólsz? Ezt pedig én magam írtam, ez sem tetszik?

A karmester egy székre rogyva, két kezével a fejét masszírozza vagy a haját tépi.

KARMESTER: Van neked lelked?

III. kép

A FEDÉLZETEN

A karmester a fedélzeten. Sztároknak kijáró hódolat. Napozószékek, asztalok, pincérek.

Csevegés-foszlányok.

1. UTAS: ... az élet nagyon jót tesz az egészségnek...
3. UTAS: ... de a kórház különösen megviseli az embert...
4. UTAS: ... hát az biztos, hogy nem beteg embernek való...
2. UTAS: ... levágtam a körmüket, hogy jobban férjünk a lakásban...
DIÁKLÁNY: Mester, egy autogramot.

A karmester szórakozottan ráírja nevét a damaszt szalvétára és átadja a lánynak.

1. UTAS: ... hát ennyit a tervgazdálkodás átalakításáról rabló-gazdálkodássá...
 PINCÉR: Egy koktélt, maestro?
 FIATALEMBER: Megengedi, hogy Önnel együtt fényképezzenek le?

A fotó elkészül. Nők csicseregnek, hódolatteljes pillantások, mosolyfurdó.

- UTAS: ... és ha nem titok, hova utazik most, Mester?
 KARMESTER: *(szórakozottan):* Haza Kolozsvárra ...
 UTAS: Hova?
 KARMESTER: El, Transzilvániába *(magának:)*
 ... hiába, mindhiába ...
 ... vers la Transylvanie...
 je suis transylvain...
 mais ça c'est tout en vain...

Kapitány megjelenik.

Míg minden egyes utas európai szabvány szerint öltözködik, a kapitánynak és matrózainak megjelenése – teljesen anakronisztikusan – akár a görög vázák világát is idézheti.

- UTAS: Mi újság Ithakában, kapitány úr?
 KAPITÁNY: Hölgyeim és Uraim, kérem, emeljék poharukat körünk egyik művészóriásának, Richmann Jánosnak az egészségére!
 KARMESTER: *(meglepődve):* Ön...
Taps koccintás, éljenzés.
 KARMESTER: Köszönöm, köszönöm... *(mintegy magának:)* a valódi nevem nem is Richmann... talált gyerek voltam, és Virág János néven anyakönyveztek... még jó, hogy nem Kukorica Jánosként ...

A kép közben elsötétült, a mondat egy része sötétben hangzik el, a folytatása már a következő színben:

IV. kép

A KARMESTER KAJÜTJE

- KARMESTER: ... aztán öt éves koromban Richmannék örökbefogadtak. Kérsz valamit enni? Hoztam neked egy kis fekete kaviárt. Úgy hallottam, a szirének ezt szeretik a legjobban.

SZIRÉN: *hallgat*
 KARMESTER: ... mit hozzak neked? halat? hogyan szereted? nyersen? főve? esetleg innál valamit?
 SZIRÉN: *hallgat*
 KARMESTER: *(miközben lefekvéshez készülődik)* ...volt egy fenyőerdőnk az udvaron ... tudod, mi az a fenyő?
 SZIRÉN: *hallgat*
 KARMESTER: ... aztán megtanultam csellózni... a művelődési ház fiúvécéjében gyakoroltam, éjszaka, mert csak úgy volt megoldható... nappal a vágóhídon dolgoztam...
 SZIRÉN: *hallgat*
 KARMESTER: ... azután a nyolcadik emeletre költöztünk... a szomszédaink lótolvajok voltak... néha felhoztak egy-egy tüdővésztesztet a nyolcadikra, levágták, megsütötték és megették... tényleg, kérsz valamit enni?
 SZIRÉN: *hallgat*
 KARMESTER: És téged hogy hívnak?
 SZIRÉN: *hallgat*

A karmester közben már lefeküdt.

KARMESTER: Igaz, hogy a sellők reménytelenül rosszul főznek?
 SZIRÉN: *hallgat*
 KARMESTER: Hát akkor ... jó éjszakát.

A karmester kimerülten, arccal a közönség felé, alszik.

Egyszer csak megszólal a szirén:

foszlányok, szó és dallamtöredékek, félig dúdolva, szűrve, mintha csak magának énekelne.

SZIRÉN: ... avagy a tenger széle
 te vagy a tengerparti szél
 s a víz alatti kőfalak
 között egy utca-féle ...
 az ujj
 a szó
 a víz
 a kéz
 elfelejt
 s újra földidéz
 így élsz, és rád van írva:

tu es la mer
l'amour

KARMESTER: *(közben felébredt, de nem mer mozdulni. Nyitott szemmel hallgatja a szirént.)*

SZIRÉN: *énekelget*

KARMESTER: *(nem bírja tovább, hirtelen felül)*

SZIRÉN: *elhallgat*

KARMESTER: *Még!*

SZIRÉN: *hallgat*

KARMESTER: *Még! Kérlek! Nagyon kérlek! Még!*

SZIRÉN: *hallgat*

KARMESTER: *Még!*

Időmúlás-zene

V. kép

A FEDÉLZETEN

Terített asztalok. Utasok, pincérek, matrózok, kapitány. Ebéd. A karmester a pult-hoz közeli asztalnál. Matrózsapkája felfele fordítva, melléje téve az asztalra. A sapkán hanyagul átvetve az asztalkendő.

KAPITÁNY: *Figyeld csak!*

2. UTAS: *Igen!*

KAPITÁNY: *Láttad?*

2. UTAS: *Láttam!*

3. UTAS: *Mi történt?*

KAPITÁNY: *Lopkodja a kaviárt!*

3. UTAS: *Kicsoda?*

2. UTAS: *A karmester!*

4. UTAS: *Az lehetetlen!*

KAPITÁNY: *Pincér, nem hiányzik valami a pultról?*

PINCÉR: *Lássuk... de igen, most látom, hogy három doboz perzsiai kaviár ...*

4. UTAS: *Hogyhogy hiányzik?*

KAPITÁNY: *Karmester úr!*

A karmester feláll és menekülésszerűen távozik. Súgás-búgás, nevetés, összekacsintás, kurjongatás.

VI. kép

A KARMESTER KAJÜTJE

KARMESTER: Itt van... hoztam neked még kaviárt... egyél.

KARMESTER: ... az volt gyötrelmes ott mifelénk... hogyan is mondjam, hogy megértsd ... tudod, abban az országban akkor is kötelező volt megjelenni az életmentő műtéten, ha semmi baja nem volt az embernek... Nézd csak, ezt a tükröt neked adom... az igaz-e, hogy nagyon szerettek fésülni? Tessék, hoztam egy fésűt is...

SZIRÉN: *hallgat*

KARMESTER: *(dúdol):* Fülemülém a Place Pigalle-on,
én kis pacsirtám, Nachtigallom.
(Oh, ma petite sur la Place Pigalle
Ach, meine kleine Nachtigall)

Éjszakazene. A karmester alszik. A szirén énekelni kezd. A karmester felébred, de alvást színlel.

SZIRÉN: ... tündöklő és világos város
amelyben kalapok és hintók
és korallok és rozmaringok
ahol a tengeri csillag is az éjben
terád vár odalenn a mélyben
hol rálelsz arra, ki tereád vár
a víz alatt virágzó fáknál ...

KARMESTER: *(felugrik és a szirén nyakába borul. Eufóriában:)* Hát megérttem ezt is! Hát ilyen is van!
Mért nem magnetofon az Úristen!
S mért nem magnószalag az életem,
hogy lejátszható legyen újra! és ismét!
és akárhányszor! Isten! Mért nem játszol le újra engem!

Időmúlás-zene

VII. kép

A FEDÉLZETEN

Két-három nappal később. Hajnalodik. Felháborodott utasok gyülekeznek házikó-bátban, pongyolában, hálóköntösben a karmester kabinja előtt. Lincs-hangulat.

- Utások kórusa: Quoi, ... quoi?
 Was, was?
 Sto, sto?
 Quoi, quoi?
 What, what?
1. UTAS: ... hogy ez a rettentő ricsaj ...
 2. UTAS: ... ez a pokoli kornyikálás ...
 3. UTAS: ... ajajaj...
 4. UTAS: ... ki gajdol itten éjszakánként...
 2. UTAS: Hiszen éppen hogy ez a baj ...
 1. UTAS: Állítólag egy szirént tart a szobájában ...
 2. UTAS: Az micsoda?
 3. UTAS: Egy mélytengeri állat. Csak igazgyöngyöt eszik.
 4. UTAS: Tényleg?
 3. UTAS: Igen. Tudok valakit, akinek egy ilyen szirény főfalta a teljes gyöngysorát.
 4. UTAS: Igazán?
 3. UTAS: Igen. A láncot is úgy kellett kihúzni a szájából. A gyöngyöket meg má' mind elropogtatta.
 4. UTAS: Mit csinált?
 3. UTAS: Elropizta a gyöngyöket.
 1. UTAS: Le a szirénekkal!
 4. UTAS: Le a karmesterrel!
 1. UTAS: Elég volt az éjszakai ricsajból!
 2. UTAS: Le a karmesterekkel!

Intermezzo

IDŐMŰLÁS:
 átvezet a nappalok és éjszakák váltakozásán,
 át a 7. napig.

*Esetleg ezalatt:
 a karmester hangja a sötétben.*

KARMESTER: Sziszi, a királyné, érdekes verseket írt, tudtad? Például mikor az unokatestvére, II Lajos, ...tudod, belefulladt a Csele patakba... akarom mondani a Starnbergi tóba...

akkor írta azt... Mészöly Dezső fordította, ismered?
Azt hogy

Angolna sima teste
Simul szívemre már.
Ollóz, sarkam keresve
egy bíboros-homár.
Meduzák rám tapadnak,
Szívják karom, nyakam,
Nagy és apró halaknak
Csapatja megrohan,
Tíz ujjamat belepte
Pióca-hadsereg.
Két üveges szemembe
nagy tőkehal mered.

VIII. kép

A FEDÉLZETEN

Ugyanaz a helyzet, mint a VII. képben, csak néhány nappal később. A felháborodott utasok és a kapitány.

1. UTAS: Kapitány úr, türelmünk végére értünk.
2. UTAS: Ez így nem mehet tovább.
KAPITÁNY: Hölgyeim, uraim – a helyzetet megoldjuk.
1. UTAS: Most rögtön.
KAPITÁNY: Most rögtön.

A kapitány bekopog a karmesterhez. Semmi válasz. Elmosódottan a szirén éneke. Néhány utas a fejét fogja, mások betapasztják a fülüket.

3. UTAS: Úgy hallom, hogy zenék vannak a fülemben.
1. UTAS: Na, mi lesz?

A kapitány az ajtón dörömböl. Néhány utas rugdosni kezdi az ajtót.

- KARMESTER: *(megjelenik borostásan, gyűrötten, teljesen lepusztulva)*
Mi az? Mit jelentsen ez az éjszaka közepén?
1. UTAS: Hallottak már egy ilyet? Még hogy ő... még hogy későre jár...
KAPITÁNY: Karmester úr! Fel kell szólítanom: ígérje meg, hogy ezentúl semmilyen módon nem fogja zavarni utasaink pihenését.

- KARMESTER: Miért, mi zavarja őket?
- KAPITÁNY: Khm... hát az a... hogy nevezzem... hangzavar, ami az ön kabinjából... vagyis az a hangoskodás... szóval a ri-csaj ...
- KARMESTER: Tudja Ön, mit beszél? Tisztában van vele?
- KAPITÁNY: Mivel?
- KARMESTER: Önök abban a példátlan szerencsében részesülnek, hogy egy igazi szirént hallhatnak énekelni.
6. UTAS: Mi az, hogy ipari szirén?
- KARMESTER: Nem hallja? Sziréndalt! Tudja mi az?
- KAPITÁNY: Nem érdekel. Szirén, nem szirén – legyen csend a hajón.
- KARMESTER: Dehiszen ez a... gondolom, nem vonja kétségbe, hogy értek a zenéhez, nem? S ha én azt mondom, hogy...
- KARMESTER: Én nem kívánok vitatkozni önnel. Csak arra kérem, vegye figyelembe az utasok nyugalját.
- KARMESTER: A lelki nyugalmukat?
- KAPITÁNY: Tessék?
- KARMESTER: A lelkiismeretükről kérdezem Önöket...
- KAPITÁNY: Karmester úr! Ha nem hallgattatja el a szirénjét vagy akármijét, mi leszünk kénytelenek megszabadítani tőle a hajót!
- KARMESTER: Azt már nem! Ha egy ujjal is hozzá mer nyúlni bárki, azt én...
- KAPITÁNY: Karmester úr! Betelt a pohár! Ez ultimátum!
- KARMESTER: Miért nem öntenek viaszt a fülükbe?
- KAPITÁNY: Hogyan?
- KARMESTER: Nincs viasz a hajón?
- KAPITÁNY: A szirén nem maradhat itt.
- KARMESTER: A szirén velem van.
- KAPITÁNY: Akkor együtt tesszük ki magukat.
- KARMESTER: Hová?
- KAPITÁNY: Egy csónakba.
- KARMESTER: ... Hová??
- KAPITÁNY: Vagy a legelső zátonyra.
- KARMESTER: Kapitány úr! Ön egy ripók!
1. UTAS: És mikor fogunk odaérni?

KAPITÁNY: Holnap egy lakatlan sziget mellett fogunk elhaladni.
 KARMESTER: S volna szívük kitenni minket?
 KAPITÁNY: Mért olyan fontos magának az a szirén?

Időmúlás-zene

IX. kép

A KARMESTER KAJÜTJE

A szirén minden eddigénél szebben énekel.

A karmester a faláda mellett térdel és megsemmisülve, áhítatosan öleli a szirént.

SZIRÉN: *(egy dal közepén):*
 ... csak néha egy-egy gyöngyhalász,
 egy zarándok, egy tengerész,
 kit elgyötört a sárgaláz,
 csak néha egy-egy bennszülött,
 akit az árapály, a víz
 elvisz, majd újból visszalök...

KARMESTER: Még, még! Még énekelj nekem! *(köhög, szívtájékat dörzsöli)*

SZIRÉN: *hallgat*

KARMESTER: Mondd, hogy hívnak téged?

SZIRÉN: *hallgat*

KARMESTER: Nem mintha a név egyéb lenne, mint a valóság árnyékát megvilágító kis fényfolt... én sem tudom a neved, csak azt, hogy hogy hívnak.

SZIRÉN: *hallgat*

KARMESTER: Nem a neved kérdem. Nem azt, hogy ki vagy. Hanem, hogy hogyan hívnak!

SZIRÉN: Szabó Szirénnek.

KARMESTER: Milyen szép neved van.

SZIRÉN: Úgy találod?

KARMESTER: Nagyon is. Mondd...

SZIRÉN: Igen?...

KARMESTER: *(egyre jobban köhögve)* Volt valami közted és a között a halász között?

SZIRÉN: *hallgat*

KARMESTER: Akitől megvettelek.

EGYIK UTAS: Sötét história...
 MÁSIK UTAS: Tény és való...
 EGYIK UTAS: Azt mondják, a szirén a kapitány szeretője volt,... mielőtt megvette a halász... vagy kártyán nyerte tőle...
 MÁSIK UTAS: Tényleg?
 EGYIK UTAS: Ki tudja, hogy volt...

A hajó eltűnik.

SZIRÉN: *(behunyt szemmel)* Elment a hajó?
 KARMESTER: Nem tudom. Mindenesetre egyre kisebb és kisebb lett. Hogy érzed magad?
 SZIRÉN: Jól.
 KARMESTER: Én is.

Csend.

KARMESTER: Úgy láttam, mintha az árbochoz kötözték volna.
 SZIRÉN: Kit?
 KARMESTER: A kapitányt. Lehet, hogy lázadás tört ki a hajón? Vagy ő kötöztette oda magát?

Időmúlás-zene (ha kell), majd:

XI. kép

- a. a karmester a parton, a szirén a vízben
vagy
 b. a karmester a csónakban, a szirén a vízben

A szirén a karmester fejét fogja. A láda a vízben úszik.

SZIRÉN: ... a polipok s a törperákok,
 a díszes tengeri virágok,
 és odalent a víz alatt
 laknak a hősies halak.
 S van ott a víz alatt egy város
 melynek kapuja kilenc záros
 és oda várnak téged éppen,
 épp oda várnak, Virág János,
 van ott a városban egy templom

s mint társukat az erdő szélén
várják az összeesküvők
ott vár a víz alatti násznép,
ott vár téged az esküvőd.

A karmester közben meghalt. A szirén lezárja a szemét és gyertyát gyújt a halott fejénél. (Vagy a vízhez vonszolja, amennyiben a jelenetre a parton kerül sor. A másik változat: a csónakból behúzza a vízbe; ezesetben, egy kenyérbe illesztett gyertyát gyújt meg és a vízre helyei a kenyeret.)

Függöny

INTERMEZZO

Egy zenész, a zenekari árok vagy színpad szélére ülve, a közönséghez.

ZENÉSZ: Nem tud aludni, hangokat hall,
virraszt a halász és megbolondul.
Borába viaszt öntöget,
és vadrózsákat szór bele,
s tintában ázó gyöngyöket.
De csitt. Épp jó a halász
és elmondja ő az epilógust.

Epilógus

HALÁSZ: A túlsó parton a halál
Fölteszi fekete szemüregét.
Lélekvezető, lélekvesztő.
Mindenkinek megvan a túlsó partja.
Én vagyok Apollón Psychopompos,
a Lélekvezető.
Mert lám,
a történet lényege ez volt.
L'âme, l'âme.
A lélek.

A háttérben a hajó árnyképe jelenik meg, fedélzetén az utasok és tengerészek mozdulatlan tablójával.